

REKONSTRUIRANJE RAZVOJA SAMOGLASNIŠKIH SESTAVOV V REZIJANSKIH GOVORIH

Tesna zveza med rezijanskimi in ziljskimi govori — opazil jo je že Baudouin de Courtenay — priča o skupnem razvoju njihovih samoglasniških sestavov vse do izgube nosnikov in podaljšanja nenaglašanih samoglasnikov v nezadnjih zlogih. Rekonstrukcijo tega razvoja v rezijanščini otežujejo številni protislovni podatki v doslednejšem sicer neobičajno bogatem gradivu.

The close relationship between the dialects of Rezija and Zilja, well observed by Baudouin de Courtenay, demonstrates the fact that these dialects shared a common evolution from the time of the Proto-Slovene vowel system until after the loss of nasal vowels and the lengthening of accented vowels in non-final syllables (*brâta* > *bráta*). A reconstruction of that evolution in Resian meets with numerous contradictions contained in the (unusually bulky) data on the Resian dialect.

1 Uvod¹

1.1 Riglerjeva monumentalna študija Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (1963) je edina popolna rekonstrukcija zgodovine samoglasniških sestavov v slovenščini. Pred nekaj leti (1982) sem skušal pokazati, da se dá Riglerjeva teorija z nekaj dokaj enostavnimi spremembami poenostaviti in napraviti bolj povezana. Žal sem moral takrat odložiti obravnavo nekaterih obrobni narečnih področij, saj bi se moral z njimi ukvarjati preveč obširno, ker so dostopni podatki nejasni in jih brez podrobne obravnave ni mogoče izčrpati. Ta področja so bila: okolica Gorice (»banjško-briško-kraški« govori) in celotno severno področje: koroški in rezijanski govori. Ta članek je posvečen rezijanščini.

Več stvari je, zaradi katerih je rezijanščina težavna: 1. Opisi, ki so na voljo, so protislovni, zato je do neke mere nejasno, katere podatke naj v razlagi upoštevamo. 2. Rezijanski samoglasniški sestavi so nerodno somerni (simetrični); imajo malo izdajalske nesomernosti, iz katere drugod dobimo toliko kronoloških podatkov. 3. Ker je koroško narečno področje, sicer tesneje od vseh povezano z rezijanskim (Baudouin de Courtenay 1875: 121 d., Ramovš 1935: 30 d., Rigler 1963: 71), prav tako problematično, nam tudi koroško gradivo ne pomaga pri razreševanju tistih vprašanj o razvoju rezijanščine, ki se ne dajo rešiti samo na osnovi rezijanskih podatkov.

Glede na te težave je vsaka rekonstrukcija razvoja rezijanskega samoglasniškega sestava v najboljšem primeru lahko le poskusna in nepopolna. A še tako zasilna rekonstrukcija lahko služi svojemu namenu s tem, da izpostavi tiste točke, ki so potrebne nadaljnje raziskave, ter jasno pokaže, kaj je znano in kaj ni. Moj namen v pričujoči razpravi je, podati tako poskusno in nepopolno rekonstrukcijo.

¹ Zahvalo dolgujem B. Groenu, F. H. H. Kortlandtu in J. J. Steenwijku, ker so se bili pripravljene pogovarjati o problemih, povezanih z rezijanščino, in deliti z menoj svoje vedenje o njih.

1.2 O rezijanščini je precej podatkov:

1. Znana Opyt (1875) in Teksty (1895) Baudouina de Courtenaya, da ne govorimo o drugih njegovih prispevkih in neobjavljenem gradivu, ki sestavljajo enega najbogatejših virov podatkov za kako slovensko narečje. (Glej tudi Baudouin de Courtenay (1977).) — 2. Po drugi svetovni vojni sta Tine Logar (1962—63: 5; 1963: 119—120; 1972; 1981 b) in Jakob Rigler (1963: 71—72; 1972: 116, 118—119, 121—125) na kratko, a avtoritativno opisala glavna dejstva o rezijanski fonologiji in naglasu. — 3. Posamezni primerki rezijanskega ljudskega slovstva, ki jih je izdal Milko Matičetov (npr. 1978), pa niso le kulturno zanimivi, ampak imajo tudi vrednost jezikoslovnega dokumenta, saj so v prepisu ohranjene nekatere posebnosti rezijanske fonologije. — 4. Rezijanski pravopisni sistem, ki sta ga rabila ali predlagala Arturo Longhino [-Arketöw] (1977) in Eric Hamp (1980) vsebuje analizo rezijanskega samoglasniškega sistema. O Hampovih in Longhinovih predlogih poroča Groen (1983: 262—263). — 5. Furlanski lingvistični in etnografski atlas (ASLEF) vsebuje podatke za rezijanščino, ki so jih zbrali različni raziskovalci v raznih obdobjih, npr. Ugo Pellis, Milko Matičetov, Giovan Battista Pellegrini, N. Persici (prim. Pellegrini 1972: 135—136). Rezijanski vasi Osojane in Solbica sta v ASLEF-u točki 34 a in 34 b. — 6. Več še živih znanstvenikov je zapisovalo na tem področju in bodo morda nekoč objavili svoje rezultate.²

Kljub dosežkom novejših raziskav pa je doslej Baudouin edini skušal podati zaokroženo podobo rezijanščine v celoti. Žal je uporaba Baudouinovih podatkov zelo težavna, kar je v veliki meri odvisno od rezijanskega samoglasniškega sestava. Nerezijan se izjemno težko nauči pravilno prepoznavati različne rezijanske samoglasnike ali, če citiramo Riglerja, »nedomačin zelo težko (vsaj brez daljšega privajanja) identificira njihove glasove in naglase« (1972: 116). Zaradi tega se je Baudouinovo pojmovanje rezijanskih samoglasniških sestavov razvijalo skozi več let in so zato v njegovih publikacijah tudi večja protislovja med različnimi sodbami o istih dejstvih. In ker je uporabljal preozko fonetično transkripcijo (ki jo je kar naprej spreminjal in popravljal), so bila razločevalna nasprotja preplavljena z naključnimi in/ali odvečnimi podrobnostmi. Baudouin se je tega dobro zavedal in večkrat izrazil globoko nezadovoljstvo zaradi tega (npr. Opyt: III—V, 6; Teksty: V—X, XIII—XVII).

Rekonstrukcija, ki bo podana v tej razpravi, temelji predvsem na Logarjevih in Riglerjevih objavah. Tu in tam se bomo sklicevali na Baudouina, a na sedanji stopnji vedenja o teh stvareh bi bilo zanesenjaško preizkušati in vključevati vsako najmanjšo podrobnost, o kateri poroča Baudouin, in razreševati vsako posamezno nasprotje med različnimi sodbami o istih problemih.

1.3 Rezijanščina ni povsod enaka. Med različnimi deli doline so zelo očitne razlike. Baudouin poroča o vsaj štirih glavnih podnarečjih. Od zahoda so naslednja: 1. Bela/San Giorgio, 2. Njiva/Gniva, 3. Osojane/Oseacco, skupaj z ločenim naseljem Učjo/Uccea, 4. Solbica/Stolvizza. Glede na te tipe rezijanščina iz preostalih vasi nudi le malo novega. To še posebno velja za Ravanco/Prato di Resia, ki priteguje govorce vseh vrst rezijanščine ali kot pravijo Baudouinovi informatorji, »'tana 'Ravancə 'ne ma'jo len'gače o v'seh štē'rēh frac'jonow,

² Nekaj objav o rezijanščini mi ni bilo dostopnih, posebej Hamp (1979, 1980), Longhino (1977), Priestly (1976).

va'si« (Teksty: 99).³ Večino krajevnih razlik, o katerih poroča Baudouin, sta potrdila Logar in Rigler. Če naj bo rekonstrukcija nastanka rezijanskih samoglasniških sestavov prepričljiva, bo morala ponuditi verjetno razlago za obstoječe razlike med področji.

1.4 Ker se bo treba vsaj z nekaterimi nejasnimi točkami ukvarjati podrobno, bo pred rekonstrukcijo govor o sinhronih dejstvih in krajevnih razlikah, ki jih je potrebno razložiti (točke 2–4). Izhodišče bo Logarjev opis fonologije govora Solbice (1981b).

2 Sinhrona dejstva.

2.1 Sestav A prikazuje samoglasniški sestav govora Solbice, kot ga je podal Logar (1981b: 35).

Sestav A:	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ɨ</i>	<i>ʉ</i>
	<i>ɛ</i>	<i>o</i>	+	<i>ɛ</i>
	<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>	<i>o</i>
		<i>a</i>		

Razprava:

(1) Med slovenskimi narečji je rezijanščina edinstvena, ker razlikuje navadne (*i* itd.) in »zasople« ali »temnve« ali »lufferfüllte« samoglasnike (*ɨ* itd.). Drugo skupino bomo v nadaljevanju imenovali »zasopli« samoglasniki. Baudouinov opis le-teh (Opyt: 5–6), sicer zapleten in domiseln, ni dokončen, kar tudi sam priznava. Razmeroma jasno je, da so zaokroženi zasopli samoglasniki (*o/ʉ*) v primerjavi z navadnimi izgovorjeni bolj spredaj (Baudouin jih primerja z zaokroženimi sprednjimi samoglasniki v francoščini) in da so nezaokroženi zasopli samoglasniki (*ɛ/ɨ*) velarizirani (Baudouin primerja *ɨ* z ruskim *y*). Poleg tega se zdi, da imajo zasopli samoglasniki drugačno fonacijo. Povojno slovensko jezikoslovje se je omejilo na to, da je obstoj zasoplih samoglasnikov potrdilo, in dodalo, da so nekako krajši od navadnih, gl. Rigler (1963: 71; 1972: 142) in Logar (1972: 5; 1981b: 36).

(2) Samoglasniki so lahko naglašeni ali nenaglašeni. Nobenih drugih zodičnih razlik ni. Rezijanščina nima tonemskih ali kolikostnih nasprotij, ki jih najdemo v številnih drugih slovenskih narečjih (k temu problemu se bomo še vrnil spodaj, točka 2.2(4)).

(3) V nenaglašenem položaju je število različnih samoglasnikov manjše kot pod naglasom. Prvič, obstaja le ena vrsta sredinskih samoglasnikov, ki jih Logar zapisuje z *e* oz. *o*. Drugič, zasopli samoglasnik je v nenaglašenem zlogu možen le, če je tudi v naglašenem zlogu zasopli samoglasnik; z drugimi besedami: če je v naglašenem zlogu navadni samoglasnik, se razlika med navadnimi in zasoplimi samoglasniki v nenaglašenem zlogu nevtralizira in vsi samoglasniki so predvidljivo navadni (Logar 1981b: 36; prim. Baudouin, Opyt: 89–101). Če naglašeni zlog vsebuje zasopli samoglasnik, se v nenaglašenem položaju nasprotje med zasoplimi in navadnimi samoglasniki ohrani. V Baudouinovi formulaciji tega pojava je varljiva misel, da naglašeni zasopli samoglasniki povzročajo, da so zasopli tudi nenaglašeni samoglasniki. Iz primerov (npr. izjeme, citirane na str. 91) in iz celotnega sobesedila je razvidno, da avtor ni hotel reči tega. K temu se bom še vrnil spodaj, točka 2.3(4).

³ Pri vseh rezijanskih primerih, navedenih v tej razpravi, je bil fonetični zapis usklajen s tistim, ki je v rabi v Fonoloških opisih, in posebno v Logarjevi obravnavi rezijanščine iz Solbice (1981b).

(4) V nosniškem okolju se nasprotje med navadnimi visokimi sredinskimi in visokimi samoglasniki (med *e* in *o* ter *i* in *u*) nevtralizira, tako da imamo v vseh primerih le visoke; podobno je nevtralizirana razlika med *a* in *o*, tako da se v vseh primerih, kjer bi etimološko pričakovali *a*, pojavlja *o*. Zaradi omejene količine gradiva je nemogoče natančno določiti, kaj v teh primerih velja za nosniško okolje. (Gl. tudi spodaj, točke 4.2(1)—(3).)

2.2 Medtem ko so si znanstveniki enotni o nekaterih glavnih značilnostih rezijanske fonologije (kot npr. o zasoplih samoglasnikih), pa je glede bolj obrobnih problemov dosti nejasnosti in/ali deljenih mnenj. Nekaj primerov:

(1) Ker je bila, kot smo videli, fonetika zasoplih samoglasnikov neustrezno opisana, ni čudno, da so jih znanstveniki težko vedno prav prepoznali. Že Baudouinu se zdi težko slišati razliko med navadnimi in zasoplimi samoglasniki: »Zaradi tega so (zasopli samoglasniki, W. V.) na mnogih mestih nezaznamovani oz. nekateri z oznako ponovljeni ob samoglasniku« (Teksty: VII). Po drugi strani tudi ni enotnosti glede števila zasoplih samoglasnikov. Videz je, da ni jasno začrtana meja med sredinskima zasoplima samoglasnikoma *e* in *o*: »Zdi se tudi, da sta se zasopli *a* in *o* združila v en sam fonem« (Logar 1962—63: 5); prim tudi Riglerjevo opažanje: »Precej težko je ločiti zasople vokale med seboj (zlasti *e* in *o*)...« (1972: 116 n.). Hampov zapis (1980), kot ga navaja Groen (1983: 262), razlikuje med *e* in *o*, a je posebej poudarjeno, da je razlika čisto grafična in ne odraža razločevalnega nasprotja. V Popravkih in dopolnitvah k Opytu je Baudouin nenadoma uvedel še peti zasopli samoglasnik: »Ko sem razmišljal o fonetični zgradbi rezijanskih govorov, sem prišel do zaključka, da v njih nastopa tudi »temni« *a*, čeprav sicer ni tako izrazit kot drugi temni samoglasniki, *e*, *o*, *u*, *i*. Tu ne morem določiti položajev, v katerih se temni *a* pojavlja, ker za to nimam dovolj podatkov.« (Opyt: 128.) Nasprotno pa se ne loteva vprašanja »temnega *a*« v Uvodu (Vorrede) k Besedilom (Teksty), kamor bi taka stvar nekako samoumevno spadala. Zdi se mi, da ima v mislih ta peti zasopli samoglasnik, ko omenja »obstoj nekega posebnega »ozkega«, »stisnjenegega« *a*« (Teksty: XV), ki ga domačini imenujejo »tə nɔɾɛ a« (tam: XXXII) in ki se sliši le v zahodnem delu doline (Bela idr.). Vsaj v enem primeru (tam: XXIX) označuje ta samoglasnik kot polglasnik. Hamp se z njim ujema do te mere, da njegov zapis rezijanščine vsebuje zasopli *a* (zapisan z ä). V nadaljevanju (točke 2.3(2)—(3), 4.5—7) bomo videli, da to niso edine nejasnosti, kar zadeva zasople samoglasnike in/ali polglasnike.

(2) V povojnem slovenskem jezikoslovju je Logarjev polglasnik novejša značilnost. Logarjeve in Riglerjeve zgodnejše obravnave rezijanščine ne omenjajo polglasnika, prim. posebej Logar (1963: 120) o Solbici. A devet let kasneje je v glasovnem zapisu primerov iz Solbice Rigler uporabil polglasnik, npr. 'nɔcə (1972: 118) (I mn.), 'olɔbavə (prav tam) 'golobi' (I mn.), 'bəčula (prav tam) 'čebela', o'bərve (tam: 119) 'obrvi' (mn.). Istega leta je Logar poročal o polglasniku v govoru Osojan (1972: 6 d.). Primeri, v katerih se pri Logarju (1981b) pojavlja solbiški polglasnik, so treh tipov:

a) Avtomatično se vriva pred odraz zlogotvornega *ɾ*, npr. 'tərn, 'ərdə 'grd', 'pərst, itd.⁴ Prim. Riglerjevo o'bərve.

b) »Včasih« se pojavlja »v zadnjem besednem zlogu« kot odraz zgodnejšega slovenskega kratkega naglašenege **i*, npr. a'zək 'jezik', sət 'sit', va'lək 'velik'

⁴ Pri primerih iz Logarjeve razprave (1981b) ne bomo podrobneje navajali vira.

ta'cə 'teci' (vel.). Logar ne pove, kako naj razumemo njegov »včasih«. Enako pogost je v tem položaju odraz za *i nizki sredinski samoglasnik *e*, npr. *m'len*, 'mlin', *pata'len* 'petelin', *o'det*, *no'ce* (M ed.). Ničesar podobnega nisem našel pri Baudouinu, prim. tudi Groen (1984: 138).

c) Zdi se, da je v nenaglašeni zlogih Logarjev polglasnik bolj ali manj regularen refleks zgodnejših slovenskih *i, *ě in *e v izglasju, npr. *'nitə* (IT mn.), *k'jučə* (O mn.), *k'jučavə* (I mn.), *'suncə*, *'pɔjə* 'polje', *'ɔdə* (sed. 3. ed. od *iti*) (prim. tudi zgoraj citirane Riglerjeve primere). Edina izjema pri Logarju (1981b) je *u'səne* 'usahne'. Ker je to osamljen primer, gre lahko za tiskarsko napako.⁵ V drugih tipih pognaglasnih zlogov je polglasnik običajno odraz za *i, npr. *'ɔdən* (sed. 1. ed. od *iti*).

č) Nekaj primerov ne sodi v nobeno od teh skupin: pri Riglerju *'bəčula* (prej navedeno); v nasprotju z regularnim *ɛ* v Logarjevem *'bečula* in Riglerjevem *'bečyla*, 1972: 118) in pri Logarju (1981b) prvi polglasnik v *zəs k'jučə* 's ključi', kar je pomota, ker je prednaglasni.

Mislim, da zdaj ni nobene prave osnove za to, da bi polglasnik, ki ga Logar navaja za Solbico, imeli za posebno razločevalno enoto, vsaj v naglašeni zlogih ne. V primerih prvega tipa (a) je avtomatičen. Pri primerih drugega tipa (b) ne moremo določiti jezikoslovnih dejstev, ki se skrivajo za Logarjevimi »včasih«; verjetno je razvrstitev polglasnika dopolnjevalna ali prosto variantna z nizkim sredinskim samoglasnikom *e*. Za tretji položaj (c) pa bi bilo zaradi nejasnosti, ki obstajajo v fonologiji nenaglašeni samoglasnikov, nesmiselno podajati razlago, saj bi bila lahko le nepoučeno ugibanje.

(3) Razlika med visokimi in nizkimi sredinskimi samoglasniki je v Opytu in v glavnini Tekstov zanemarjena, gl. dalje Baudouin (Teksty: VI—VII, XXX, XXXIII, XXXIX).

(4) Baudouinovo zapisovanje glasov izraža po kolikosti tri tipe samoglasnikov v naglašeni zlogih: kratke, dolge in nedoločene (Opyt: 7; Teksty: XIV, XXXV—XXXVI). Povojno slovensko jezikoslovje je vedno zelo poudarjalo odsotnost kolikostnih nasprotij v tem narečju; gl. Logar (1962—63: 5; 1963: 119; 1972: 5; 1981b: 36 d.), Rigler (1963: 71; 1972: 118 n., 124).

2.3 Logar je ugotovil, da imajo s sinhrono stališča vsi rezijanski govori isti samoglasniški sestav (1963: 120). Vseeno se navajajo nekatere razlike med posameznimi govori. Ker večina pozna zasople samoglasnike, polglasnik, fonologijo nenaglašeni samoglasnikov in druge pojave, o katerih se raziskovalci ne strinjajo, je možno, da se bo konec koncev pokazalo, da je imel Logar prav. Primeri:

(1) Iz Baudouinovi ugotovitev (Opyt: 56—59, 115) nekako sledi, da skrajno zahodni del doline (Bela) ne pozna visokih zasoplih samoglasnikov *i* in *u*. A glede na Riglerja (1963: 72) in Logarja (1972: 8) se govor Bele v zasoplih samoglasnikih *i* in *u* ujema z drugimi govori, čeprav sta čisto drugega izvora in imata tudi sinhrono drugačno razvrstitev kot v vseh drugih govori, kar tudi raziskovalca bega. To je ena od najbolj nenavadnih razlik med Baudouinom in Logarjem oz. Riglerjem, gl. tudi spodaj, točka 4.5 (2).

(2) Baudouinov »nɔrɛ a«, ki morda je ali pa tudi ni zasopli *a*, polglasnik ali polglasnik, ki ga je treba interpretirati kot zasopli *a* (prim. zgoraj, točka 2.2(1)), je omejen na zahodni del doline (Teksty: VII). Kot smo videli, Logar

⁵ V Logarjevem gradivu nisem našel primerov z *ě.

in Rigler poročata, da polglasnik obstaja na vzhodu doline (Solbica, prim. zgoraj točko 2.2(2)). Kar zadeva osrednji del, je iz Logarjevega opisa (1972: 6—7) jasno, da je v govoru Osojan polglasnik razločevalen in da se tudi po izvoru močno razlikuje od polglasnika v govoru Solbice.

(3) Vpliv nosnih samoglasnikov na sosednje samoglasnike (za kar gl. zgoraj točko 2.1(4)) je v različnih rezijanskih govorih različen. Tega problema se v članku ne bomo lotevali.

(4) Fonologija nenaglašanih samoglasnikov ni povsod enaka. Videli smo, da v Solbici naglašeni samoglasniki vplivajo na barvo nenaglašanih. Baudouin je torej fonologijo nenaglašanih zlogov opisal s pojmom vokalne harmonije, za katero pa so natančna pravila v različnih vaseh različna (gl. npr. Opyt: 89—101). Po Riglerjevem »vokalna harmonija /pa/ zdaj že ni več živ pojav in se refleksi že analogično izpodrivajo in prenašajo v drugačne pozicije, kot so utemeljene po vokalni harmoniji« (1963: 71, prim. tudi 1972: 125). Po drugi strani pa Logar meni, da je pojav razmeroma dosleden in regularen (1972: 8). Tudi tu je torej težko najti soglasje. Na srečo se zdi vsaj nekaj jasneje kot kar koli v literaturi o rezijanščini: le naglašeni samoglasnik vpliva na barvo nenaglašane, nikoli obratno. Iz tega sledi, da bo v nadaljevanju mogoče zanemariti nenaglašane samoglasnike in se osredotočiti na zgodovino samoglasniškega sestava v naglašanih zlogih.

3 Rezijanščina v razmerju do praslovanščine: tri plasti samoglasnikov.

Rezijansko naglaševanje je ohranilo končniški naglas v primerih kot **sestrā* in **potòk*, npr. *ta'be* (RT ed.), *otro'ko* (D ed.), *pača'na* (del. na -n ž. ed.), *o'ro'oreh*, *pa'čēn* (del. na -n m. ed.), itd. V ostalem pa narečje sploh ni starinsko: kot smo videli (točke 2.1(2), 2.2(4)), je v celoti izgubilo zgodnejša tonemska in kolikostna nasprotja. Odveč je poudarjati, da tolikšna izguba obvestil ne olajšuje dela zgodovinskemu jezikoslovcu: zelo pogosto so namreč rezijanski podatki združljivi z več kot eno verjetnostno rešitvijo.⁶

Medtem ko se je podatek o tonemskosti izgubil brez sledu, pa se je obvestilo o dolžini ohranilo, kjer so se kolikostne razlike pretvorile v razliko v barvi samoglasnika. Tako lahko razlikujemo tri plasti samoglasnikov, ki na splošno ustrezajo temu, kar najdemo v drugih slovenskih narečjih.

(1) 1. plast: zgodnji slovenski dolgi samoglasniki v naglašanih zlogih; ta kategorija med drugim vsebuje: a) praslovanške cirkumfektirane samoglasnike pod naglasom v enozložnicah, npr. *'bu 'bog* *'nuć*, *k'ris* *'kres*; b) praslovanške dolge akutirane samoglasnike, npr. *'ri 'greh*, *'cipə 'cepi* sed. 3. ed.); c) zgodaj podaljšane samoglasnike v R mn., npr. *ot'ruk* (Baudouin, Opyt: 93); č) praslovanške dolge prednaglasne samoglasnike, ki so naglas dobili ob prvem, tj. zgodnjem splošnoslovenskem umiku v primerih kot *duša*, npr. *s'vića*, *m'liko*; d) načelno bi v tej skupini pričakovali tudi odraze tistih praslovanških donaglasnih samoglasnikov, ki so naglas dobili ob zgodnjem slovenskem premiku s cirkumfektiranih samoglasnikov, v primerih kot *okô*. Vendar pa so v rezijanščini taki samoglasniki ponaglasni, ker je bilo praslovanško mesto naglasa ponovno vzpostavljeno ali ohranjeno (prim. op. 6). Rezijanščina ima tu

⁶ Prim. diskusijo med Riglerjem (1972) in Stankiewiczem (1984—85) o vprašanju, ali je rezijanščina doživela naglasni premik s cirkumfektiranih samoglasnikov. Oba avtorja sta v svojih stališčih pretiravala in spregledala možnost, da je vprašanje morda nerešljivo zaradi omejitev, ki jih postavljajo dostopni podatki. Dalje glej Vermeer (RP 1).

dolžino le v primerih, ko je bil praslovansko naglašeni samoglasnik šibki polglasnik, npr. *z'buchon* (Opyt: 35), *z'huda* (Opyt: 29, 40, 76) (prej *sš *bogom6*, *sš *goda*); e) dolžino z metatonijskim cirkumfleksom, npr. *'dilen* 'delam', v nasprotju s kračino v nedoločniku *'delet*.

(2) 2. plast: zgodnji slovenski kratki samoglasniki v nezadnjem naglašnem zlogu. Znano je, da so v določenem trenutku vsa slovenska narečja razen tistih na skrajnem vzhodu (prekmursko, prleško) izvedla daljšanje prvotno kratkih naglašnih samoglasnikov v nekončnih zlogih; novo naglašeni samoglasniki so dobili akutski tonem, npr. **bráta* (s tonemsko nevtralnim kratkim naglašnim samoglasnikom) je dalo *bráta* (z dolgim naglašnim akutiranim samoglasnikom). V nadaljevanju bomo o tem pojavu govorili kot o »podaljšanju tipa *bráta*«. ⁷ To podaljšanje je odpravilo nasprotje med dolgimi in kratkimi samoglasniki v nekončnih zlogih. Na srečo so skoraj v vseh slovenskih narečjih samoglasniki, ki so doživeli podaljšanje tipa *bráta*, dali popolnoma nove prvine v sestavu dolgih samoglasnikov. Ti novi dolgi samoglasniki nam ne ohranjajo le podatka o razvrstitvi dolžin in kračin v obdobju pred podaljšanjem tipa *bráta*, pač pa tudi kažejo zgradbo samoglasniškega sestava neposredno pred tem podaljšanjem; iz njih se vidi, kateri kratki samoglasniki so se že toliko razlikovali od istovrstnih dolgih, da niso mogli sovpasti z njimi, ko je v obravnavanih položajih kolikost izginila kot razločevalna lastnost; o tem gl. npr. Rigler (1963: 34), Vermeer (1982: 100 in drugje).

(3) 3. plast: zgodnji slovenski kratki samoglasniki v naglašnih končnih zlogih. Ko je podaljšanje tipa *bráta* odpravilo kolikostna nasprotja v nezadnjih zlogih, sta dolžina in kračina v nasprotju samo še v naglašnih končnih ali edinih zlogih. To pomeni, da je podaljšava *bráta* opazno zmanjšala funkcijsko obremenjenost kolikostnega nasprotja. Mogoče prav zaradi tega sistemi s podaljšanjem *bráta* težijo k nestabilnosti in nadaljnjim inovacijam, kar zadeva dolžino. V grobem se lahko razlikujejo trije tipi takih sprememb: a) ponovna vzpostavitev kolikostnega nasprotja v nezadnjih naglašnih zlogih, npr. Cerkno (Rigler 1963: 62–63, 1981: 68; Logar 1963: 115); b) popolna izguba kolikostnega nasprotja, npr. Smlednik (gorenjsko), Zibika (južnoštajersko), Zafoš (severnoštajersko), gl. Rigler (1963: 52–53, 58–61); c) zmanjšanje številna razločevalno kratkih samoglasnikov s sovpadji; to je znan pojav, običajno imenovan »moderna vokalna redukcija«.

Preden začnemo z natančno razlago odrazov posameznih samoglasnikov, bi bile morda koristne naslednje opombe o rezijanskih odrazih za tri različne tipe dolžin:

A. Razlika med 1. in 2. plastjo (med zgodnjo dolžino in dolžino *bráta*) je bila ohranjena le pri odrazih za psl. **o* in **e* (in morda **e*), gl. dalje spodaj, točka 4.1. Pri ostalih samoglasnikih se je podatek o zgodnejši kolikosti v naglašnih nekončnih zlogih v celoti izgubil. Poseben položaj pri podaljšanju tipa *bráta* imata **o* in **ě* ne le v rezijanščini, ampak tudi v koroških in severnoštajerskih govorih. To je v jasnem nasprotju s tistim, kar najdemo v osrednjih in zahodnih narečjih, kjer ima le **o* poseben razvoj. To kaže tesno zvezo med rezijanščino in koroškimi govori (prim. Ramovš 1935: 33).

⁷ V rezijanskem primeru je to poimenovanje nekoliko nerodno, ker je, kot je znano, v rezijanščini osnova besede 'brat' *bratr-* (z ohranjenim **r* na koncu osnove). A gre le za strokovno poimenovanje in nobene škode ne bo, če ne bo vzeto dobesedno.

B. Pri 3. plasti (prvotna kračina v naglašanih končnih zlogih) je jasno, da je rezijanščina izbrala drugo rešitev (b): popolno odstranitev kolikostnega nasprotja. V mnogih primerih (npr. **i/*y*, **u*, polglasniki, nosniki, deloma **a*) se razlika med 5. plastjo in zgodnejšo dolžino (1./2.) nadaljuje v samoglasniški barvi, gl. dalje spodaj, točke 4.3—6.

C. Mislim, da za rezijanščino ni nujna domneva o nadaljnjih plasteh samoglasnikov, kot ima npr. Rigler (1963: 39—40) pri razlagi nekaterih pojavov v koroških narečjih.

4 Rezijanščina v razmerju do praslovanščine: ujemanja.

To poglavje bo posvečeno v podrobnostih skupnim točkam, ki rezijanščino vežejo s praslovanščino. Tudi tu je glavni vir Logar (1981b).

4.1 Edina samoglasnika, ki razlikujeta zgodnjo slovensko dolžino (1. plast) in dolžino tipa *bráta* (2. plast) sta psl. **o* in **ě* (in morda **e*); v prvem primeru so ti samoglasniki dali navadna visoka samoglasnika (*i/u*), v drugem zasopla sredinska (*e/ø*). Primeri: *ko'dija* 'preslica pri kolovratu', *ba'sida* 'beseda', *d'vi* (Baudouin, Opyt: 51) 'dve', *'bili* (prav tam) 'beli', *'kust* 'kost', *'bus* 'bos', *'nui* 'gnoj', *'ru* 'rog', *s'tu* (Opyt: 49) 'sto', itd.; prim tudi primere zgoraj (točka 3(1)) proti *m'reža*, *'česta*, *kø'ləno*, *'døber*, *'øsen*, *p'rošə* 'prosijo'.

Različni opisi se v tem ne razlikujejo niti ne poročajo o krajevnih razlikah. Žal pa je nekaj točk nejasnih:

(1) V nekaterih primerih je refleks zgodnjega slovenskega dolgega **ě* zasopli *ï* (namesto navadnega). Logar podaja tri primere: *'hizdo* 'gnezdo', *z'vïzda*, *'pïsek* 'pesek'. Zadnja dva primera sta izpričana tudi v Opytu (62, 67/127, 73, 75, 78, 104); beseda za 'gnezdo' pa je v Opytu z navadnim *i*, kar je lahko važno ali pa tudi ne (Baudouin ne navaja nobenega primera za Solbico). Baudouin pojav pripisuje predhodnemu ustničnemu soglasniku, kar ne more biti edini vzrok, ker najdemo navadni *i* v primerih kot *s'viča*, *d'vi*, *s'vit*, *s'mihon* 's smehom', *s'mi*, *'bil* (vsi primeri Opyt: 51). Razumljivo bi bilo, da je to v zvezi s sledečim *s* ali *z*. Logar (1981b: 40) opozarja na »sekundarni *j* v poziciji za vokalom in pred /s, z/« in navaja tri primere: *ža'lejzo*, *'šejst*, *ž'lejza* (pričakovali bi zasopli samoglasnik v končnem zlogu besede za 'železo': **ža'lejzø*). Ta pojav omenja tudi Baudouin (Opyt: 26) in ga ponazarja z dvema primeroma: *'šejst/'šejst*, *tu 'pejste/tu 'pejste* 'v pesti'.⁸ Žal je nekaj neskladnosti v sodbah različnih raziskovalcev, npr. korenski samoglasnik pri besedi za 'šest' (zasopli pri Logarju, navadni pri Baudouinu) in natančna oblika besede za 'železo', ki je v Opytu (52) brez jotovskega elementa: *žø'ležø*. Nobenega smisla ne bi imelo razreševati problema, dokler je toliko nejasnosti v podatkih, ki naj bi jih razložili.

(2) Težko je določiti refleks zgodnjega dolgega **ē*. Psl. kratki **e* z dolžino tipa *bráta* se kaže kot *ę* (prim. enako kot **ě* z dolžino tipa *bráta*), npr. *'pekel* (del. na -l), *'sęden* 'sedem', *'rebra* (I/T mn.). V tem se Baudouin (npr. Opyt: 50) in Logar popolnoma ujemata in tudi med področji ni nobenih razlik. Regularni odraz zgodnjega dolgega **ē* je težko ali nemogoče določiti, ker je število relevantnih primerov že samo po sebi majhno in ker so si primeri, ki so na voljo, nasprotujoči. Rigler po bežnem pregledu dokazov zaključí (implicitno), da ne

⁸ Navajam dvojnice, ker Baudouin ne razlikuje dosledno med *ę* in *e*, tako da so ti primeri dvomni.

vemo, kako je s tem. Ker se sam s tem pogledom popolnoma ne strinjam, si vseeno oglejmo primere:

a. *'lit* (Logar 1981b: 37, Opyt: 50, 85) proti R ed. *'leđa*. Če je to regularni odraz, sta **e* in **ě* sovpadla v vseh položajih. Vendar bi bil ta primer, kot poudarja Rigler (n. m.), lahko drugoten na osnovi regularne premene v oblikah kot *b'rih*/R ed. *b'reha*, *'lis*/R ed. *'leša*, *s'vit*/R ed. *s'veta*, *s'nih/s'neha*, itd. (vsi primeri Opyt: 86).

b. *'peć* (Opyt: 105, 119); če je to regularni odraz, sta dali zgodnja slovenska dolžina (1. plast) in dolžina tipa *bráta* (2. plast) isti rezultat tudi pri psl. **e* (podobno kot pri vseh samoglasnikih razen **ě* in **o*), in torej zgodnji slovenski dolgi **ē* ni sovpadel z **ě*. Žal je ta primer sumljiv, ker se vsaj v enem pogledu obnaša nerazumljivo muhasto: v Solbici (in Ravanci) se pred *ć* na koncu osnove vriva drugotni nosniški soglasnik: *'penć* (Opyt: 105, 119); ta skrivnostni nosniški soglasnik se pojavlja le v I/T ed. ter poljubno v I/T mn. *'penći*, kar daje precej poseben vzorec.

c. I/T mn. *'pira* (Opyt: 85) *'pero*, *'pir* (tam) (R mn.). Ta primer je dvomljiv, ker imamo pri samoglasnikih srednjega spola z odrazom za **ě* v osnovi regularno premeno *e/i*, ki razlikuje ednino od množine; verjetno je, da je bila premena analogično razširjena. Oblika *'rebra* kaže, da i ni bil edini odraz za **e* v množini samostalnikov srednjega spola z naglasom (b).

č. *w'čira*, *tup'čirajhen* (Opyt: 50); poleg *i* najdemo v isti osnovi *e/e*: *w'čera/w'čera* (Opyt: 50, 76), *p'čera/p'čera* (Opyt: 50), *p'rip'čerajhen/p'rip'čerajnen* (tam) *'predvčerajšnjim*, prim. tudi *va'čerja/va'čerja* (Opyt: 50, 100), domnevno z odrazom za novocirkumflektirano dolžino. Po Riglerjevem mnenju ta primer »odpade zaradi *r*«, vendar je to prenačljeno trditev. V rezijanščini *r* zniža spredaj stoječi sprednji samoglasnik, *vęru* (Njiva), *vere/vere* (Bela) (Opyt: 103) *'studeneć*, *izvir*' (M ed. oz. T mn.) < **vir-*; *r* nikoli ne spreminja zasoplih v navadne samoglasnike (razlika med primeri iz Njive in tistimi iz Bele izhaja iz dejstva, da je v Beli odraz zgodnjega dolgega *i* in takega z dolžino tipa *bráta* navaden, Njiva pa ima zasoplega, prim. spodaj, točka 4.2(4)). Torej beseda za *'včeraj*' kaže, da je regularni odraz za zgodnji dolgi **ē* v rezijanščini *i*.

d. *d'ne* (Opyt: 76) (R ed.), *z'večera* (Opyt: 32/126, 76)/*z'večara* (Logar 1981b: 38, prim. tudi Rigler 1972: 122 d.) *'zvečer*', *h'čeri* (Opyt: 50) (I mn.). V teh primerih bi pričakovali dolžino, kot jo najdemo v *z' buhon* (prim. zgoraj, točka 3(1d)). Vsi trije primeri bi bili lahko posledica drugotne ponovno vpeljane kračine (ali njenega odraza) v položaju, kjer je fonetično regularen dolgi samoglasnik (ali njegov odraz). V primeru *h'čeri* se mi zdi ta razlaga nekoliko prisiljena.

e. *'šejst/šejst* (Opyt: 10, 26, 50)/*'šejst* (Rigler 1972: 123 d., Logar 1981b: 40). Rigler ima pomisleke ob tem primeru »zaradi prehodnega *j*«, prej smo videli (točka 4.1(1)), da je ta *j* skrivnosten pojav. Niti očitno neujemanje med Bau-douinom in Logajem oz. Riglerjem, kar zadeva barvo samoglasnika v osnovi (navadni: zasopli), stvari nič ne pojasni.

f. Zaključek, ki ga je mogoče potegniti iz vsega tega, je lahko le precej neodločen: za regularni odraz zgodnjega slovenskega dolgega **ē* sta dve verjetni možnosti, in sicer *i* ter *e*. Podatki, ki so nam na voljo, dajejo rahlo prednost *i*-ju.

4.2 Razen primerov, ki smo se jih dotaknili v prejšnjih točkah (**o*, **ě* in morda **e*), ni nobenih drugih samoglasnikov, ki bi razlikovali med zgodnjo

slovensko dolžino in dolžino tipa *bráta*. Kar zadeva posamezne odraze, so si raziskovalci skoraj popolnoma enotni in poročajo le o eni razliki med področji. Podrobnosti so takele:

(1) Psl. *a je v rezijanščini dal a, npr. *d'ra* 'drag', *t'rava*, *k'raŷ* (R mn.), *zd'rava* (ž. ed.), *k'rave* (IT mn.), *b'ratar*, 'žaba', 'jabolko' (T ed.), itd. (prim. tudi Baudouin, Opyt: 44—48). V nosniškem okolju dobimo namesto tega o, kar je verjetno posledica istočasne nevtralizacije (gl. zgoraj točko 2.1(4)), npr. *k'lonec*, *po'dona* 'podgana', 'močija' 'mačeha'.

(2) Nosniki so dali navadne ozke sredinske samoglasnike, npr. *t'resen* 'tresem', 'leđa' 'gleda', 're' 'gre', 'k'ot', 'd'op', 'p'ot', 'toča', itd. (prim. Opyt: 52—55). V nosniškem okolju so namesto tega visoki samoglasniki, že spet najbrž kot posledica istočasne nevtralizacije (gl. točko 2.1(4)), npr. 'rin' 'grem', 'mijek' 'mehek', 'muš' 'mož'.

(3) Iz sovpada psl. krepkih polglasnikov dobimo sprednji visoki sredinski samoglasnik, enako kot iz nosnika *e. To je še ena pomembna podrobnost, ki rezijanščino povezuje s koroškimi narečji (Ramovš 1935: 33, Rigler 1963: 121). Primeri: 'test', 'ves', 'tešća', 'pešja', itd. Do sem je postalo že jasno, da v nosniškem okolju dobimo i, npr. 'din', 'mi' 'mah', 'tinki' (Opyt: 62). Nekateri primeri pri Baudouinu odstopajo od tega vzorca, kot npr. beseda za 'vas', ki ima a v Njivi in v nekaterih oblikah (T mn.) tudi v Solbici. Za zdaj se tu ne da nič storiti in negotovo bom domneval, da je fonetično regularni odraz e.

(4) Psl. visoki samoglasniki *i, *y in *u se odražajo v zasoplih visokih samoglasnikih (i/ü), npr. *t'ri*, *ko'riča* (IT mn.), *li'sica*, 'riča', *ko'riča* (IT ed.); *ruška*, *k'juč*, 'su' 'suh', 'muja', itd. V zvezi s temi samoglasniki je bila opisana pomembna razlika med področji: skrajni zahod doline (Bela) ima navadne samoglasnike ali z drugimi besedami: na Beli so dolgi (1.2.) *i/*y in *u sovpadli z odrazi za zgodnji slovenski (1.) dolgi *ě in *o. V tem pogledu se Baudouin (Opyt: 56—59), Rigler (1963: 71) in Logar (1972: 8) docela ujemajo.

4.3 Posebno pri odrazih za zgodnje slovenske kratke samoglasnike v naglašanih končnih zlogih (3. plast) se kažejo razlike med področji in nasprotujoče si sodbe. Vseeno je nekaj osrednjih dejstev precej nezapletenih, npr. refleksi za *ě, *e in *o: povsod dobimo zasople sredinske samoglasnike, npr. *mad'vet*, *su'set*, *vor'se* 'vrh' (M. ed.), *m'le* 'meni' (DM ed.), *za'len*, *pa'čgn*, *ba're* 'bere'; *ot'rok*, *srab'ro*, *d'no*, itd., prim. tudi Baudouin, Opyt: 48—52.

4.4 Odrasa za nosnika sta skoraj enako preprosta: dala sta navadna nizka sredinska samoglasnika e/o. Primeri: 'zet', *m'le* 'me' (RT ed.), *ta'le* 'tele'; *st'rok*. Ni podatkov o razlikah med področji. Ker pa Baudouin ne razlikuje vedno med visokimi in nizkimi samoglasniki, nam ne nudi popolnih podatkov o tem.

4.5 Ob razliki med področji in nasprotujoča si mnenja pa zadenemo pri odrazih za *i/*y in *u. Zdi se, da sta osnovna odraza nizka sredinska e in o, ki odražata tudi psl. nosnika, prim. tudi Rigler (1963: 71—72) za Njivo in Logar (1963: 120) za Solbico. Primeri: *pata'len*, *kon'ce* (M ed.), *u'tec* 'ptič'; *k'ro* 'kruh', 'kop' 'kup' *otro'ko* (D ed.), itd. Sliko zamegljujeta dve težavi:

(1) V Logarjevem drugem opisu fonologije govora Solbice (1981b) je odraz za *i/*y v naglašanih končnih zlogih pogosto polglasnik, gl. primere zgoraj

* Če je e regularni odraz za dolgi ē, je ta oblika nejasna. Edini jasno izpričani slovenski primeri z dolžino v sedanjiškem osnovnem samoglasniku so iz prekmurščine (gl. dalje Vermeer 1985: 381, 383).

(točka 2.2(2b)). Ni pa primerov, ko bi polglasnik odražal nosnik ϵ . Če se domneva, da je Logarjev polglasnik alofon nizkega sredinskega e , izkaže za napačno (kar je precej verjetno), ima govor Solbice poseben položaj, kar zadeva odraz kratkega $*i/*y$ v naglašenem končnem zlogu. Tudi to je ena od tistih točk, kjer je nemogoče priti do zadovoljive odločitve brez novih zanesljivih podatkov.

(2) Govor Bele je ločen od govorov, ki se govorijo bolj vzhodno. Tu ni bilo sovpadov z nosniki, in $*i/*y$ ter $*u$ so ostali visoki samoglasniki. Vendar pa se tu Baudouinovo mnenje (Opyt: 57, 60) zelo očitno razlikuje od Riglerjevega (1963: 72) in Logarjevega (1972: 8): po Baudouinu so odrazi navadni samoglasniki, po Logarju oz. Riglerju pa zasopli (prim. zgoraj, točka 2.3(1)). Za zdaj domnevam, da imata prav Logar in Rigler.

4.6 Odraz za kratki a v naglašenem končnem zlogu je, kot se zdi, od vasi do vasi različen. Solbica izkazuje, kot je prikazano pri Logarju, naslednje stanje: v izglasju najdemo a in v zaprtih zlogih nizki sredinski sprednji samoglasnik e (tj. samoglasnik, ki odraža tudi $*\epsilon$ in v mnogih primerih tudi $*i/*y$). Primeri: *š'la* (del na $-l$ ž. ed.), *pača'na* (del. na $-n$ ž. ed.), *dež'na* 'dež' (R ed.); *koš'ten* (D mn. < $*-\text{àm}$), *zd'reu* 'zdrav', *ko'pel* (del. na $-l$ m. ed. od *ko-pati*).

Za druge govore ni podrobnih podatkov (povzeto po Baudouinu). Najbolj določna je sodba pri Logarju (1972: 7): Osojane imajo polglasnik, Njiva ima v vseh primerih a in Bela ima zasopli ϵ . Zanimiva so razhajanja in ujemanja med tem in Baudouinovo opombo, v kakšni zvezi so njegov »nõř a« z Bele (o čemer glej zgoraj, točke 2.2(1) in 2.3(2)) in drugi rezijanski govori: Solbica ima »kratki široki e «, Osojane in Učja »kratki o « in Njiva »običajno široki, toda ostri naglašeni à « (Teksty: VII). Stvari lahko povzamemo takole: 1. Bela ima zasopli samoglasnik, ki ga Logar označuje kot zasopli ϵ , a za Baudouina je v bistvu poseben: »tõ nõř a«. — 2. Njiva ima a , ki je za Logarja (in Riglerja 1963: 71 d.) enak refleksu dolgega $*\bar{a}$ (1./2.), a je po Baudouinu prozodično drugačen. — 3. Osojane imajo samoglasnik, ki ga Logar opisuje kot polglasnik, a Baudouinu je zvenel kot nekakšen o (upoštevati moramo, da Baudouin ni dosledno razlikoval med visokim in nizkim sredinskim o). — 4. Solbica ima v večini položajev nizki sredinski e .

4.7 Odraz sovpadlih krepkih polglasnikov (in domnevno drugotnih polglasnikov) je tesno povezan z odrazom kratkega $*a$, povzroča pa vrsto novih zapletov.

Po Logarju (1972: 6–7) imajo polglasniki vsaj načelno isti odraz kot $*a$, prim. nizki sredinski e v Solbici: 'pes, 'nes 'danes', 'deš, zala'nec itd. V Osojanah je polglasnik, v Njivi a , v Beli zasopli ϵ . Ta razmeroma preprosta slika je zamegljena z nekaterimi težavami:

(1) Nekateri primeri imajo o ; Logar navaja tri: *ko'tol*, *ta'rok* 'torek', *o'oň* 'ogenj'.¹⁰ Prav isti primeri so izpričani pri Baudouinu (npr. Opyt: 12, 62), čeprav je treba opozoriti, da pri njem o ne označuje le nizkega sredinskega o in visokega sredinskega ϕ , ampak za Osojane tudi samoglasnik, ki ga Logar občuti kot polglasnik. Brez nadaljnjih podatkov ne vidim nobene možnosti za razlago teh oblik.

¹⁰ Logar navaja še *o'oň* z zasoplim samoglasnikom, ki nima nobenih vzporednic drugje.

(2) Odraz v govoru Bele je zelo skrivnosten. Rigler (1963: 72) se z Logarjem ujema v tem, da gre za zasopli samoglasnik. Vendar pa je edini primer, ki navaja visoki *i* (namesto sredinskega *e*): 'p*i*s, R ed. 'p*i*sa (1972: 122 d.). Ta primer je treba vzeti resno, ne le ker je treba vzeti resno sploh vse, kar je Rigler kdaj napisal, ampak tudi zato, ker se to ujema z Baudouinovo trditvijo, da je v Beli osnovni odraz za krepka polglasnika *i*, npr. 'p*i*s (Opyt: 61 d.). Opozoriti je treba, da je Baudouinov *i* dvomljiv, kar zadeva nasprotje navadni: zasopli (prim. zgoraj točki 2.3(1) in 4.5(2)).

Ob sedanjem védenju se zdi natančna razlaga teh dejstev nemogoča. Podatki, ki so nam na voljo, pa kažejo na to, da se odrazi krepkih polglasnikov vsaj v nekaterih rezijanskih primerih in oblikah razlikujejo od tistih za **a*.

5 Od prvotne slovenščine do podaljšanja tipa *bráta*.

5.1 Rezijanski samoglasniški sestav bi po mojem mnenju lahko izvajali iz prvotnega slovenskega, kot ga je podal Logar (1981a: 29), ki je tu prikazan kot »sestav B«.

Sestav B: i/\bar{i} e/\bar{e} a/\bar{a} $o/-$ u/\bar{u} $+ e/\bar{e}, o/\bar{o}$

Ta sestav je rezultat cele vrste inovacij, ki so vplivale na praslovanski sestav, posebno:

(1) Psl. **i* in **y* sta sovpadla v vseh položajih in dala *i*/*ī*. To je skupno slovenščini in srbohrvaščini.

(2) Krepka polglasnika (prvotna in drugotna) sta v vseh položajih sovpadla in dala *a*/*ā*. Tudi ta (ali bolje: več inovacij) je skupnih slovenščini in srbohrvaščini.¹¹

(3) Psl. **ě*, ki je moral biti prvotno nizki samoglasnik, se je dvignil (zožil) do stopnje med *i*/*ī* in *e*/*ē* (> *e*/*ĕ*). Kot sem polemiziral že na drugem mestu (1982: 97—100), Riglerjeva znana domneva (1963: 26—31), da zahodna in severna narečja niso izvedla tega zoženja, povzroča nepotrebne zaplete, ki pa se jih zlahka iznebimo, če domnevamo, da je bilo zoženje **ě* vendarle splošno-slovenski razvoj. Zaključek bi bil, da je bilo tudi zoženje **ě* skupno slovenščini in srbohrvaščini. Domnevam, da je odraz dolgega **ě* ostal odvečno dvo-glasniški: [ie].

(4) Dolgi **ō* se je pomaknil v položaj nasproti odraza (zoženega) **ě*, tj. nasproti *ē*. Glede na tak odraz za **ō* je verjetna domneva, da ima z *ē* skupen tudi dvoglasniški značaj: [uo]. Ta inovacija ni bila skupna slovenščini in srbohrvaščini, čeprav tudi ni bila omejena samo na slovenščino. Slovenščino skupaj s srbohrvaškimi istrskimi in kajkavskimi govori razlikujemo od štokavščine (vključno s prvotnim torlaškim) in čakavščine (razen istrskih govorov), ki nista doživeli inovacij n ohranili nesomerni sestav, ki pri (odrazu za) *e*/*ĕ* ni uravnotežen. Čeprav se je veliko čakavskih in štokavskih govorov kasneje neravnotežja znebrilo, se je prav do danes ohranilo na skoraj vsem ijekavskem

¹¹ Kajkavščina je v tem pogledu nekoliko posebna, prim. Vermeer (1979: 363 d.; 1983: 451).

narečnem področju, v govorih z ohranjenim razločevalnim **ě* v zahodni Srbiji (Remetić 1981) in v narečju galipolskih Srbov (Ivić 1957: 42).¹²

5.2 Sestav B je še vedno nesomeren, čeprav manj očitno kot v sestavih, ki dolgega *ō* niso pomaknili nasproti dolgega *ē*. Različni slovenski govori so to nesomernost odpravili na različne načine: 1. Na nekaterih področjih se kratki **o* in **ě* nista razvijala vzporedno; zanje je značilen tudi sovpad dolgih (1./2.) *ā* in *ā̄*. — 2. Ponekod se kratki **o* razvija vzporedno z **ě*; tu je dolgi polglasnik dal sprednji samoglasnik.

Jasno je, da gre rezijanščina med narečja 2. tipa: kratki **o* je tu v vseh položajih dal zasopli sredinski samoglasnik, podobno kot kratki **ě* (in **e*); poleg tega se dolgi polglasnik odraža kot sprednji samoglasnik (*e*). Vse to rezijanščino povezuje s koroškimi in vzhodnimi narečji (štajerskimi in panonskimi) in jo postavlja v nasprotje z zahodnimi in osrednjimi ali, kot pravi Rigler, z beneškimi, obsoško-idrijskimi, gorenjskimi in dolensjkimi.

Ko govorimo o samoglasniškem sestavu B, moramo domnevati, da se je kratki *o* pomaknil nasproti kratkega *e*. Posledica tega je bila, da se je *e/ē* preinterpretiral v sprednji nezaokroženi ustreznik k *a/ā*: samoglasniški sestav postane štiristraničen in *a/ā* razločevalno zadnji in/ali zaokrožen. Slovenski sever in vzhod imata ta razvoj, ki sem ga sam poimenoval »Ivićev samoglasniški premik«, skupen s srbohrvaškim kajkavskim področjem (Vermeer 1982: 109; 1983: 454; za prvotni vir gl. Ivić 1968: 58). Rezultat je bil sestav C (= VII. sistem pri Vermeerju 1982: 119). Na severnem narečnem področju (vključno z rezijanščino) sta dolga sredinska samoglasnika *ē* in *ō* ostala odvečno dvoglasniška: [ie] in [uo].

Sestav C: i/\bar{i} e/\bar{e} a/\bar{a} o/\bar{o} u/\bar{u} + e/\bar{e} , o/\bar{o}
 e/\bar{e} a/\bar{a}

5.3 Sestav C se je od samoglasniških sestavov, ki so v osnovi zahodnih in osrednjih narečij, razlikoval po tem, da je bil štiristraničen. Pričakovano se je vzdolž meje, ki ločuje zahodne in osrednje tristranične sestave (prim. III. sestav pri Vermeerju 1982: 118) od severnih in vzhodnih štiristraničnih, začel spreminjati v tristraničnega (prim. Rigler (1963: 59) in Logar (1963: 130) o težnji štiristraničnih sestavov v slovenščini, da postanejo tristranični); z drugimi besedami: nizki sprednji samoglasnik *e/ē* teži v sredinski položaj. Ta razvoj ni zajel vzhoda (posebno ne prekmurščine), pa tudi ne kajkavščine, ki je prav tako izvedla Ivićev samoglasniški premik.

Na vseh področjih, kjer se je *e/ē* dvignil, sta kratka *e* in *e* sovpadla, ponekod pred podaljšavo tipa *bráta*, drugje po njej. V rezijanščini je moralo do sovpada priti pred to podaljšavo. Če ne, bi bilo nerazumljivo, zakaj sta **e* in **ě* po podaljšavi tipa *bráta* dala natančno isti odraz: zasopli *e*. To zaporedje ni presenetljivo. Podatki, ki so nam na voljo, kažejo, da so južnoštajerski govori izvedli podaljšavo tipa *bráta*, preden sta *e* in *e* sovpadla, medtem ko v severnoštajerskih najdemo obratno zaporedje (gl. Vermeer 1982: 110—111, prim.

¹² Položaj slavonske štokavščine ni prav jasen. Kaže, da ta izoglosa odraža razliko v tipih romanščine, ki je imela delež pri oblikovanju zahodne balkanske slovanščine; gl. dalje Vermeer (RP 2).

117). Ker je severno narečno področje (ki mu pripada tudi rezijanščina) bliže severnoštajerskim kot južnoštajerskim govorom, ta kronološka delitev ustreza zemljepisni.

Kot smo videli (točka 4.1(2)), ni jasno, ali je odraz za dolgi \bar{e} v rezijanščini i ali e : s stališča sistema C ni jasno, ali se \bar{e} razvije enako kot \bar{e} ($> i$) ali pa natančno tako kot rezultat sovpada kratkega e in e , ko doživita podaljšavo *bráta* ($> e$). Zato sta potrebni dve alternativni rekonstrukciji.

(1) Če je e regularni refleks dolgega \bar{e} , je treba sklepati, da dvig (zoženje) e/\bar{e} v sestavu C, ki je povzročil sovpad kratkih e in e , ni vplival na nasprotje med dolgim \bar{e} in \bar{e} . To ni nič čudnega, ker je bil \bar{e} (odvečno) dvoglasniški. Domnevamo lahko, da je po zoženju e/\bar{e} dvoglasniškost pri \bar{e} postala razločevalna, medtem ko se je prejšnji nizki sredinski enoglasnik \bar{e} spremenil v dolgi par samoglasniku, ki je nastal iz sovpada e in e . Dolgi \bar{o} je morda doživel isto usodo kot njegov sprednji nezaokroženi ustreznik \bar{e} , tako da je kratki o začasno ostal brez dolgega para. Rezultat tega je bil sestav D₁, v katerem je e rezultat sovpada e in e ; ie in uo sta dvoglasnika, ki sta se razvila iz prejšnjih \bar{e} in \bar{o} , in sredinski \bar{e} je odraz nizkega \bar{e} .

Sestav D₁: i/\bar{i} u/\bar{u}

ie	uo	
e/\bar{e}	$o/-$	$+ e/\bar{e}, q/\bar{q}$
	a/\bar{a}	

(2) Druga možna domneva je, da ob zožitvi e/\bar{e} ni izgubil svoje posebne identitete le kratki e , ampak tudi dolgi \bar{e} , ko je sovpadel z odrazom jata. V tem primeru je nastal sestav D₂, kjer je e/\bar{e} rezultat sovpada e/\bar{e} z e/\bar{e} . V sestavu D₂ sta dolga sredinska samoglasnika \bar{e} in \bar{o} podedovala odvečno dvoglasniškost dolgih sredinskih samoglasnikov iz sestava C: [ie, uo]. Ker so pa dokazi, kot smo videli (točka 4.1(2)), čisto rahlo v prid domnevi, da je i regularni odraz za dolgi \bar{e} , je tudi za spoznanje verjetneje, da je rezijanščina šla skozi sestav D₂.

Sestav D₂: i/\bar{i} u/\bar{u}

e/\bar{e}	o/\bar{o}	
	a/\bar{a}	$+ e/\bar{e}, q/\bar{q}$

5.4 Potem je prišlo do podaljšave tipa *bráta*: kratki naglašeni samoglasniki so se v nezadnjih zlogih podaljšali. Posledice so nekoliko različne glede na to, ali izhajamo iz sestava D₁ ali D₂. 1. V sestavu D₁ dobimo s podaljšavo tipa *bráta* novi dolgi \bar{o} ($<$ podaljšani kratki o), ki je bil možen le v nezadnjih zlogih. — 2. V sestavu D₂ je podaljšanje dalo dva nova dolga sredinska monoftonga \bar{e} in \bar{o} , ki sta nastopala le v naglašeni nezadnjih zlogih. To je povzročilo, da je dotlej odvečna dvoglasniškost prejšnjih \bar{e} in \bar{o} postala razločevalna ($> ie, uo$). — V obeh primerih je bil rezultat sestav E.

Sestav E: i/\bar{i} u/\bar{u}

ie	uo	
e/\bar{e}	o/\bar{o}	$+ e/\bar{e}, q/\bar{q}$
	a/\bar{a}	

Če je rezijanščina prešla sestav D_1 , je bil v sestavu E dolgi \bar{e} fonetični odraz dolgega $*\bar{e}$, npr. $*\bar{l}\bar{e}d$, $*\bar{p}\bar{e}c$, $*\bar{s}\bar{e}st$ itd. (ne upošteva je tonemskost); če je prešla sestav D_2 , je dolgi \bar{e} dal ie , npr. $*\bar{l}ie$ d, $*\bar{p}ie$ c, $*\bar{s}ie$ st. V drugem primeru dolgi sredinski enoglasnik \bar{e} ni nastopal v zadnjem zlogu. Na tej stopnji (in vseh naslednjih) je bila razlika razmeroma majhna, z zelo majhno skupino oblik in eno podrobnostjo, kar zadeva razvrstitev določenega samoglasnika.

Za sestav E je značilno, da ni nobenega položaja, v katerem bi bile vse prvine v nasprotju druga z drugo: medtem ko so kratki samoglasniki omejeni na končne zloge, sta dolgi \bar{o} in morda dolgi \bar{e} mogoča le v nezadnjih zlogih.

6 Nastanek zasoplih samoglasnikov.

Vse doslej obravnavane razvoje ima rezijanščina skupne z drugimi slovenskimi narečnimi področji. Nastanek zasoplih samoglasnikov pa ima posebne rezijanske poteze. S stališča sestava E nastanek zasoplih samoglasnikov, če ga znova razlagamo s pojmom »zasopli«¹ proti »navadni«, sestoji iz dveh parov nasprotij:

(1) Nasprotje nosiški $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ proti navadni $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ se je prevedlo v nasprotje navadni $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ proti zasopli $e/\bar{e}/o/\bar{o}$.

(2) Nasprotje dvoglasniški ie/uo proti dolgi enoglasniški \bar{i}/\bar{u} je bilo prevedeno v nasprotje navadni \bar{i}/\bar{u} proti zasopli \bar{i}/\bar{u} .

Možno, čeprav malo verjetno je, da se je vse to zgodilo naenkrat. Iz več razlogov se zdi verjetno, da je bila v tem notranja kronologija; ta je povezana z izgubo dolgega polglasnika in odnosom med rezijanščino in njeno severno sosedo, ziljščino.

6.1 Kljub raznorodnim odrazom dolgega polglasnika v slovenskih narečjih na njegovo odstranitev lahko gledamo kot na enoten pojav.

V določenem trenutku se je dolgi polglasnik začel zniževati in končno njegov sredinski značaj ni bil več zaznaven. Kar se je zgodilo potem, je bilo odvisno od položaja dolgega \bar{a} , ki je bil določen z Ivičevim samoglasniškim premikom. V tristraničnih sistemih, v katerih \bar{a} ni bil velariziran/labializiran v zvezi s tem premikom, je razlika med \bar{a} in \bar{a} postala tako majhna, da sta sovpadla. To stanje najdemo v zahodnih in osrednjih narečjih in na sosednjih srbohrvaških področjih. V govorih, ki so doživeli Ivičev samoglasniški premik in s tem v zvezi imeli velariziran/labializiran refleks za \bar{a} (točka 5.2), polglasnik, ki je izgubil svoj središčni značaj, ni sovpadel z \bar{a} , saj se je od njega jasno razlikoval. Namesto tega je bil preveden v novi nizki sprednji samoglasnik \bar{e} .

Novi sprednji samoglasnik je pogosto doživel zoženje, precej v smislu tega, kar smo videli, da se je zgodilo s sprednjimi samoglasniki v sestavu C; kot rečeno, je današnji rezijanski odraz za dolgi polglasnik visoki sredinski e (točka 4.2(3)). Do tega premika odraza za \bar{a} navzgor ni moglo priti pred nastankom zasoplih samoglasnikov, kajti v nasprotnem primeru bi bil dolgi polglasnik sovpadel z dolgim \bar{e} iz sestava E in se skupaj z njim spremenil v zasopli samoglasnik.

Sovpada \bar{a} in \bar{e} nima le rezijanščina, ampak tudi ves slovenski sever, v kolikor se nosnost pri \bar{e} ni ohranila. Sedaj je zožitev odraza za \bar{a} , ki jo najdemo v rezijanščini, nenavadna v koroških govorih in je rezijanska inovacija. Zato moramo domnevati, da je bil nosnik $*\bar{e}$ pred raznosnjenjem nekoliko znižan, tako da je, ko se je nosnost izgubila, sovpadel z nizkim sredinskim \bar{e} (< prejšnji \bar{a}) in ne s sredinskim \bar{e} (< $*e$ in $*\bar{e}$ s podaljšavo tipa *bráta*). Z drugimi

besedami: po podaljšanvi tipa *bráta* je imela rezijanščina naslednja dva razvoja skupna s koroščino:

(1) Dolgi polglasnik se je razvil v nizki ali nizki sredinski sprednji samoglasnik \bar{e} .

(2) Nosniki so se nekoliko znižali, in ko so izgubili nosnost, se niso spremenili v navadne sredinske samoglasnike kot običajno drugje v slovenščini, pač pa so dali novo vrsto nizkih sredinskih samoglasnikov $e/\bar{e}/\varrho/\bar{\varrho}$. Posledica tega je bila, da je sistem spet postal tristraničen in da se je a/\bar{a} skušal znebiti velariziranega/labializiranega izgovora. Verjetno ni naključje, da najdemo velariziran/labiliziran odraz za \bar{a} v podjunščini, ki je ohranila nosnost.

Če vse to drži, je morala rezijanščina preiti sistem F.

Sestav F:	i/\bar{i}		u/\bar{u}
	ie		uo
	e/\bar{e}	$\varrho/-$	o/\bar{o}
	e/\bar{e}	$\varrho/\bar{\varrho}$	
		a/\bar{a}	

Rezijanščina ima ta samoglasniški sestav skupen z najbolj zahodnim koroškim narečjem, ziljščino. Res so sodobni ziljski samoglasniški sestavi še vedno zelo blizu sestavu F. Razlikujejo se najbolj v tem, da so sovpadli zmanjšali število kratkih samoglasnikov (Logar 1963: 121—123; 1968: 140—142; 1981c).

Težko je najti ustrezne dokaze, s katerimi bi določili zaporedje raznosnjenja in izgube dolgega \bar{a} glede na podaljšanje tipa *bráta*. Dokazi, ki so nam na voljo, se nagibajo v prid domnevi, da je bilo to podaljšanje zgodnejše:

(a) Običajno se v slovenščini dolgi polglasnik izgubi po podaljšanju tipa *bráta*, kot to kaže dejstvo, da kratki polglasnik po tem podaljšanju teži k istemu odrazu kot prejšnji slovesni dolgi \bar{a} . Žal je rezijansko gradivo skopo in nekoliko zmedeno (gl. zgoraj točko 4.2). Za zdaj domnevam, da je odraz regularen v primerih kot *u'sene* in *u'zimem* in da ima rezijanščina potemtakem normalno slovensko zaporedje.

(b) Kar zadeva raznosnjenje, vse utemeljevanje sloni na zemljepisnih dejstvih. Kjer lahko podaljšanje tipa *bráta* povežemo z izgubo nosnikov, vidimo, da je bilo raznosnjenje kasnejše. To še zlasti velja za vzhodni rob slovenskega ozemlja, ki je doživel podaljšanje tipa *bráta*: v štajerskih narečjih (južno- in severnoštajerskih) in celo v goričanskem govoru je precej jasno, da je bilo raznosnjenje kasnejše od podaljšanja tipa *bráta* (Vermeer 1982: 110—117). Če sedaj upoštevamo dejstvo, da je bilo to podaljšanje vsesplošno na zahodu in da ni doseglo skrajnega vzhoda (prleško, prekmursko), da ima zahod verjetno zapoznelo raznosnjenje (Rigler 1963: 65—68), ki nekaterih severnih področij sploh ni doseglo (podjunsko), je malo verjetno, da bi področja zahodno od štajerskih in panonskih narečij (kot Rezija) izvedla ti dve inovaciji v obrnjenem vrstnem redu.

6.2 Sestav F je bila zadnja stopnja, skupna rezijanščini in ziljščini. Danes med tema dvema narečjema zemljepisno ni nobenih stikov. Po Ramovšu to prekinitev lahko datiramo z zunajjezikovnimi dejstvi: »zveza s Koroško pa je bila pretrgana nekako od 14. stol. dalje, ko je kolonizacija nemškega (v Kanalski dolini) in furlanskega elementa (v Belski dolini) omogočila širjenje dialektičnih inovacijskih valov iz koroščine« (1935: 30—31).

S stališča sestava F nastanek zasoplih samoglasnikov, če ga znova razlagamo s pojmom »zasopli« proti »navadni«, sestoji iz dveh parov nasprotij:

(1) Nasprotje med nizkimi sredinskimi $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ in visokimi sredinskimi $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ je bilo prevedeno v nasprotje med navadnimi sredinskimi $e/\bar{e}/o/\bar{o}$ in zasoplimi sredinskimi $e/\bar{e}/o/\bar{o}$.

(2) Dvoglasnika ie/uo sta se poenoglasila in razlika med njima in dolgima enoglasnikoma i/\bar{i} je bila prevedena v nasprotje med navadnima i/\bar{i} in zasoplima i/\bar{i} . Poenoglasenje ie/uo je inovacija, ki jo ima rezijanščina skupno s fur-lanščino, ki je poenoglasila zgodnejše dvoglasnike ie/uo , kot v primerih *čil* 'nebesa', *dīs* 'deset', *pīt* 'noga', *fūk* 'ogenj', *nūf* 'nov', *kūr* 'srce' (Iliescu 1972: 37—39; z nekoliko poenostavljenim glasovnim zapisom).

Rezultat tega je sestav G. Ker tu ni nobenih kratkih visokih zasoplih samoglasnikov (** i/\bar{i}), je mogoče, da sta bila kratka visoka navadna samoglasnika i/u nevtralna, kar zaževa nasprotje »zasopli« proti »navadni«; prav tako je morda treba polglasnik šteti za nizki zasopli samoglasnik (»zasopli a «).

Sestav G: i/\bar{i} e/\bar{e} a/\bar{a} o/\bar{o} u/\bar{u} + $-/\bar{i}$ e/\bar{e} $-/\bar{a}$ o/\bar{o} $-/\bar{u}$

7 Izguba kolikosti v naglašanih zlogih.

Po nastanku sestava G se je izgubilo kolikostno nasprotje. Domnevati moramo, da se je to zgodilo po nastanku zasoplih e in o , ker sta se v večjem delu doline kratka i in u znižala in sovpadla z odrazi nosnikov (prim. zgoraj točko 4.5). To bi bilo nemogoče v sestavu F, kjer e in o (< $*e/\bar{e}/o$) zavzemata mesto med i in u ter odrazi za nosnike. Do sovpada je lahko prišlo šele, ko sta se e in o umaknila, kar se je zgodilo s tem, da sta postala zasopla.

7.1 Ko se je izgubilo kolikostno nasprotje, so se morali dolgi in kratki samoglasniki združiti v enoten sestav naglašanih samoglasnikov. Če sestav G primerjamo s sestavom v sodobni rezijanščini (sistem A), postane jasno, da se je zgodilo nekaj preprostih stvari: 1. Dolgi $i/\bar{i}/\bar{a}$ so bili prevedeni v kolikostno nevtralne $i/u/a$. — 2. Nasprotje med dolgimi in kratkimi sredinskimi samoglasniki (e/o proti \bar{e}/\bar{o}) je bilo prevedeno v nasprotje nizki sredinski proti visoki sredinski (e/o proti e/\bar{o}). — 3. Dolgi in kratki sredinski zasopli samoglasniki so sovpadli in dali eno samo vrsto (e/\bar{o}).

7.2 Rezijanski govori se razlikujejo v razvoju naslednjih samoglasnikov:

(1) Dolga zasopla i/\bar{i} : navadna i/u v Beli proti zasoplima i/\bar{i} drugod.

(2) Kratka i/u : visoka zasopla i/\bar{i} v Beli (če imata Rigler in Logar prav) proti nizkima sredinskima navadnima e/o drugod; nekoliko negotovosti povzroča polglasnik iz Solbice (prim. zgoraj točko 4.5(1)).

(3) Kratka a in \bar{a} : v večini rezijanskih govorov sovpadeta vsaj v nekaterih primerih (sovpad skupen z beneškimi govori). Razvoj rezultatov tega sovpada pa je po krajih različen. V Solbici je sovpadel (gledano s stališča sestava G) z \bar{a} ali z rezultatom sovpada i in e , odvisno od položaja. V govoru Njive je, kot se mi zdi, sovpadel z \bar{a} v vseh položajih, v Beli in v Osojanah se je morda obdržal kot posebna enota (prim. zgoraj točki 4.6—7).

Glede a in \bar{a} so podatki tako nejasni, da ne bi imelo dosti smisla še česa dodajati. Druge krajevne razlike kažejo drugačen vzorec, ki ga bo tudi treba vključiti.

Razen v Beli sta se kratka *i* in *u* znižala in sovpadla s kratkima *e* in *o* večinoma ali v vseh položajih. Do tega sovpada je moralo priti pred izgubo kolikostnih nasprotij, kajti v nasprotnem primeru bi pričakovali sovpad z visokima sredinskima *e* in *o*. Z drugimi besedami: v trenutku, ko se je izgubila dolžina in ko so se morali vsi samoglasniki združiti v enoten sestav, se je sestav Bele razlikoval od drugih, ker še ni dovolj znižal *i*-ja in *u*-ja, da bi lahko sovpadla z *e* in *o*. Zaradi tega imamo v sestavu Bele opraviti s tremi vrstami visokih samoglasnikov, od katerih sta bili dve prvotno dolgi (navadni \bar{i}/\bar{u} in zasopli \bar{i}/\bar{u}), ena pa kratka, verjetno nevtralna, kar zadeva nasprotje »navadni«¹ proti »zasopli«, in po vsej verjetnosti je težila k znižanju, čeprav je v tem zaostajala za ostalo dolino. Glede na tak položaj je samoumevna domneva, da so dolgi samoglasniki sovpadli (zasopli dolgi samoglasniki so postali navadni) in da sta bila kratka *i* in *u* prevedena v razločevalno zasopla. Prav lahko bi si zamislili drugačen razvoj dogodkov, a zdi se mi, da edino na ta način lahko dve glavni razliki med Belo in ostalim področjem pripišemo enemu vzroku. Precej verjetno je, da je Bela, ki se stika s furlanščino, s svojim nerazumljivo drugačnim sestavkom samoglasniških dolžin izgubila kolikostna nasprotja prej kot ostali rezijanski govori.

8 Zaključki.

8.1 Rekonstrukcijo, ki sem jo podal v prejšnjih poglavjih, je mogoče povzeti z naslednjim; rezijanščina je v razvoju od psl. doživela naslednje inovacije:

(1) Zgodnji razvoji, skupni celotnemu zahodnemu balkanskoslovanskemu področju (slovenščini in srbohrvaščini): sovpad $*y$ z $*i$; sovpad krepkih polglasnikov; osredinjenje rezultata sovpada polglasnikov; zoženje $*\bar{e}$.

(2) Splošnoslovenska inovacija, skupna tudi sosednjim srbohrvaškim področjem: oženje in nefonološko odvoglasenje dolgega \bar{o} (skupaj s kajkavščino, istrsko čakavščino in verjetno slavonsko štokavščino). Nastanek sestava B.

(3) Sprememba, ki jo je del slovenščine (severno in vzhodno narečno področje) izvedel skupaj z delom srbohrvaščine (kajkavščino in morda slavonsko štokavščino): Ivičev samoglasniški premik, zaradi česar je sestav postal štiristraničen: sestav C.

(4) Premik nizkih sprednjih samoglasnikov e/\bar{e} navzgor v sredinski položaj. To inovacijo in sovpad kratkih *e* in \bar{e} , ki je temu sledil, je imela rezijanščina skupno s koroškimi in štajerskimi govori. Razvoj dolgega \bar{e} je nejasen. Morda je ostal različen od \bar{e} . V tem primeru je dvoglasniški značaj \bar{e} -ja in \bar{o} -ja postal razločevalen in nastal je sestav D₁. Lahko pa je sovpadel z \bar{e} ; rezultat tega je moral biti tak, kot je prikazan v sestavu D₂.

(5) Podaljšava tipa *bráta*: izguba kolikostnih nasprotij razen v naglašanih končnih zlogih in nastanek sestava E. Podaljšava *bráta* je splošnoslovenska, izvzemši skrajni vzhod (prekmursko, prleško).

(6) Nefonološko zniževanje nosnikov. Ta sprememba je bila skupna rezijanščini in koroščini.

(7A) Izguba sredinskega značaja pri dolgem \bar{a} , ki se je spremenil v nizki sredinski sprednji samoglasnik \bar{e} . Prva stopnja tega razvoja je bila skupna vsej slovenščini, končni rezultat pa je bil odvisen od strukture samoglasniškega sestava, v katerem so se te spremembe dogajale, posebno od tega, ali je sestav postal štiristraničen.

(7B) Izguba nosnosti in nastanek vrste nizkih sredinskih samoglasnikov iz prejšnjih nosnikov. V podrobnostih se popolnoma ujemata rezijanščina in ziljščina. Nastanek sestava F.

(8) Rezijanščina in ziljščina izgubita zemljepisni stik.

(9) Nastanek zasoplih samoglasnikov: dvoglasniki postanejo enoglasniki in nasprotje med visokimi sredinskimi in nizkimi sredinskimi samoglasniki se prevede v smislu »zasopli« proti »navadni«. Nastanek sestava G. Podobno je v furlanščini, in morda je rezijansko poenoglasenje z njo v zvezi.

(10) Znižanje kratkih *i/u* in sovpad z *e/o* (v celoti ali delno) v Njivi, Osojanah, Solbici. Podobni pojavi so pogosti v slovenskih govorih, ki so doživeli podaljšavo *bráta*, in so morda v zvezi z zmanjšano funkcijsko obremenitvijo kratkih samoglasnikov v sestavih s podaljšavo. Podrobnosti o drugih spremembah v sestavu kratkih samoglasnikov (posebno sovpad *a* z *a*) so nekako nejasne.

(11) Izguba kolikostnega nasprotja v edinem položaju, kjer se je dotlej še obdržal: v naglašanih končnih zlogih. V Beli se je ta sprememba zgodila, preden sta se *i* in *u* toliko znižala, da bi lahko sovpadala z *e* oz. *o* (tako da je bil sovpad nemogoč). To je pojasnilo za glavne razlike med Belo in ostalo dolino. Izguba kolikostnega nasprotja je tudi naravni razvoj v sestavih, ki so doživeli podaljšavo *bráta*.

8.2 Še enkrat je treba poudariti, da je ta rekonstrukcija poskusna in nepopolna. Temelji na določenih predpostavkah o sinhronih lastnostih rezijanskih samoglasniških sestavov, ki bi se ob zanesljivejših podatkih lahko izkazale za napačne.

Prevedla *Marta Pirnat*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Literatura

- Baudouin de Courtenay, Jan* (= I. Bodoën-de-Kurtené)
1875: Opyt fonetiki rez'janskix govorov, Varšava/Peterburg, X + 128 str.
1895: Materialy dlja južnoslovljanskoj dialektologii i etnografii I: Rez'janskije teksty ..., Sanktpeterburg, XLVII + 708 str.
1977: Three brothers and a marvelous bird, Resian text recorded by Baudouin, published by Lencek (1977), 28—43.
- Groen, B. M.*
1983: On the problem of an orthography for the Resian dialects, B. J. Amsenga et al. (ur.), *Miscellanea Slavica to Honour the Memory of Jan M. Meijer*, Amsterdam (Rodopi), 253—263.
1984: A few remarks on the Resian dialects, v: J. J. van Baak (ur.), *Signs of Friendship to Honour A. G. F. van Holk, ...*, Amsterdam (Rodopi), 131—143.
- Hamp, Eric*
1979: On contact innovations in tuw Bîle (S. Giorgio), predavanje, Prato di Resia (citirano po *Slovene Studies* 5/1, 1983, 60).
1980: Per un alfabetto resiano pratico (citirano po Groen 1983: 262 d.).
- Iliescu, Maria*
1972: Le frioulan à partir dialectes parlés en Roumanie, Haag/Pariz, 293 str. (= *Janua Linguarum, Series practica* 184).
- Ivić, Paule*
1957: O govoru galipoljskih Srba, Beograd, XXII + 520 str. (= *Srpski dijalektološki zbornik* 12).
1968: Procesi rasteryenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima, *ZbFL* 11, 57—69.

Ivić, Paule et al. (ur.)

1981: Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo, 828 str. (= Posebna izdanja ANUBiH 55).

Lencek, Rado L.

1977: Jan Baudouin de Courtenay on the dialects spoken in Venetian Slovenia and Režija, New York, 43 str.

Logar, Tine

1962—63: Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije, JiS 8, 1—6.

1963: Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih, SR 14, 111—132.

1968: Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini, ZbFL 11, 137—143.

1972: Rezijanski dialekt (glasoslovna skica), VIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: predavanja, Ljubljana, 1—10.

1981a: Izhodiščni spošnoslovenski fonološki sistem, v: Ivić et al. (1981), 29—33.

1981b: Solbica (Stolvizza; OLA 1), v: Ivić et al. (1981), 35—40.

1981c: Potoče (Potschach; OLA 146), v: Ivić et al. (1981), 183—191.

Longhino [-Arketöw], Arturo

1977: Té rozajánske pravyce/Favole sonore resiane: Favole raccolte negli anni 1973, 1974 e 1975. (Citirano po Groen 1983: 263.)

Matičeto, Milko

1978: Ob zbirki ljudske lirične pesmi v Režiji, v: Petricig (1978), 57—80.

Pellegrini, Giovan Battista

1972: Introduzione all'Atlante storico-linguistico-etnografico friulano (ASLEF), Padova/Udine, 260 str.

Petricig, Pavel (ur.)

1978: Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji (= Zbirka Nediža 2), Speter Slovenov/Trst (Studijski center Nadiža/Založništvo tržaškega tiska), 199 str.

Priestly, Tom M. S.

1976: On the Zasopli Vokali in the Režija dialect, AAASS National Convention 1976. (Citirano po Slovene Studies 5/1, 1983, 19.)

Ramovš, Fran

1935: Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti, Ljubljana, XXXII + 205 str.

Remetič, Slobodan

1981: O nezamenjenom jatu i ikavizmima u govorima severozapadne Srbije, SDZb 27, 7—105.

Rigler, Jakob

1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR 14, 25—78.

1972: O rezijanskem naglasu, SR 20, 115—126.

1981: Cerkno (OLA 6), v: Ivić et al. (1981), 67—72.

Stankiewicz, Edward

1984—85: The dialect of Resia and the "Common Slovenian" accentual pattern, ZbFL 27—28, 719—725.

Vermeer, Willem

1979: Innovations in the kajkavian dialect of Bednja, v: Jan M. Meijer (ur.), Dutch Contributions to the Eighth International Congress of Slavists, Lisse (Peter de Ridder), 347—381.

1982: Raising of *ě and loss of the nasal feature in Slovene, ZbFL 25/1, 97—120.

1983: The rise and fall of the kajkavian vowel system, Studies in Slavic and General Linguistics 3, 439—477.

1985: On clarifying some points of Slavonic accentology: the quantity of the thematic vowel in the present tense and related issues, Folia Linguistica Historica 5/2, 331—395.

RP 1: The treatment of the Proto-Slavic falling tone in the Resian dialects of Slovene, izide v Studies in Slavic and General Linguistics 10, 1987.

RP 2: Traces of an early Romance isogloss in Western Balkan Slavic.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Urslovenische anzusetzende Vokalsystem hat sich im Laufe der Zeit schrittweise in die modernen resischen Systeme umgewandelt, und das ist im bestimmten Verhältnis zu den anderen slowenischen Dialektgebieten. Die schon von Baudouin de Courtenay klar empfundene enge Beziehung zwischen dem Resischen und dem Gailtalerdialekten (Ziljski) kommt darin zum Ausdruck, daß sich eine resisch-Gailtaler Entwicklungseinheit ansetzen läßt, die sich erst nach dem Verlust der Nasalvokale und nach der Längerung betonter Vokale in nicht-letzten Silben (*bràta* > *bráta*) aufgelöst hat. Es wird auf zahlreiche Schwierigkeiten eingegangen, die durch der ungewöhnlich reichen, aber widersprüchlichen Beleglage bedingt sind.